

Euromos Agorası Kuzey Stoa Üzerine Bir Ön Değerlendirme

Abuzer Kızıl*

Öz

Batu Anadolu antik kentleri içerisinde agorası kısmen iyi korunmuş antik kentlerden birisi Euromos'tur. Son yıllarda yapılan temizlik ve kazı çalışmaları ile sınırları belirlenen agora Hellenistik döneme ait olup dorik düzendedir. Çift nefli olan güney stoanın iç kolonadı İonik dış kolonadı Doriktir. Türk Tarih Kurumunun destekleri ile son iki yıldır kuzey stoada çalışmalar yapılmaktadır. Bu makalede Euromos agorasının kuzey stoası ele alınmaktadır ve temel amaç restitüsyon çıkarmaya yöneliktir. Bu çerçevede stoanın korunan mimari blokları açığa çıkarılarak belgelenmiş ve çizimleri yapılmıştır. Stoanın stylobat blokları doğrudan toprağın üzerine yerleştirildikleri için zaman içerisinde meydana gelen çökmelerden dolayı hafif de olsa yer yer engebelidir. Kullanılan yerel mermerin kalitesiz oluşu, iklim şartlarına bağlı olarak kolayca deforme olmasına neden olmuştur. Eksik blokların çoğunun ise kireç ocaklarına taşındıkları anlaşılmaktadır. Sütunların alt kısımları yivsiz olup bazısının alt tamburları in situ durumdadır. Arşitrav bloklarından sadece dört parçanın korunmuş olması dikkat çekicidir. Bütün bu az korunmuşluğa rağmen mevcut bloklar ve benzer örneklerin yardımı ile stoanın sağlıklı bir restitüsyonu çıkarılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karia, Euromos, Agora, Stoa, Kuzey Stoa.

A Preliminary Assessment on the North Stoa of Euromos Agora

Abstract

Euromos is one of the ancient cities in Western Anatolia which has a partially well-preserved agora. The boundaries of the Hellenistic agora of Doric order have been determined by the cleaning and excavation activities carried out in recent years. The south stoa has two naves with a Doric façade colonnade and an internal Ionic colonnade. In the past two years work has been carried out in the north stoa with the financial support of Türk Tarih Kurumu (Turkish Historical Society). This paper examines the north stoa with the main aim of creating its restitution. In this context, all the preserved blocks of the stoa were unearthed, documented and drawn. Since the stylobate blocks of the agora were placed directly on the earth, they have shifted in time, creating a slightly uneven surface in some places. The local marble used in the building is of poor quality and thus shows severe deformation as a result of weather conditions. It has been understood that most of the missing building blocks were taken to the lime kiln. The lower parts of the columns are unfluted and some lower drums have remained in-situ. It is interesting that only four fragments of architrave blocks have survived. Despite this limited state of preservation, a reliable restitution plan of the stoa has been drawn with the help of existing blocks and similar examples.

Keywords: Caria, Euromos, Agora, Stoa, North Stoa.

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Meslek Yüksek Okulu, Mimari Restorasyon ve Şehir Planlama Bölümü, Muğla/TÜRKİYE, ayzer65@gmail.com ORCID:0000-0002-1701-3022

Giriş

Euromos Antik Kenti Konumu ve Tarihçesi Konumu

Muğla İli, Milas İlçesi, Selimiye Mahallesi sınırları içinde yer alan Euromos, Milas'a yaklaşık 12 km uzaklıktadır. Ortasından Milas-Söke karayolu geçen kentin antik dönemde de önemli bir ulaşım ağı üzerinde yer aldığı antik yol izlerinden anlaşılmaktadır. Coğrafi olarak en yakın komşuları olan Khalketor, Olypmos, Mylasa, Iasos, Pidasa, Herakleia ve Miletos ile aynı zamanda çok sıkı siyasi ve kültürel ilişkiler içindedir. Kentin doğu, kuzeydoğu, güneydoğu tarafları Latmos dağlarının güney uzantısını oluşturan fazla yüksek olmayan dağ ve tepelerle çevrilidir. Önünde tarıma elverişli, zengin alüvyonal topraklara sahip geniş bir ova uzanır. Kent, doğudaki Kızılbayır dağının eteklerinden itibaren ovaya doğru bir yayılım gösterir. Bu konumlanma antik çağ yerleşimlerinin çoğunda görülen bir planlamadır.

Tarihçe

Euromos ile ilgili en erken yazılı verilere Atina vergi listelerinde rastlamaktayız. Eski Hellençe'de güçlü anlamına gelen Euromos isminin, Atina vergi listelerinde Hyromos veya Kyromos olarak karşımıza çıktığı görülmektedir¹. Bazı antik kaynaklar Euromos için ilginç bir şekilde tek bir şehir merkezinden ziyade "poleis en Euromo"² ya da "Euromensium oppida"³ şeklinde birden fazla şehirden bahsederler. T. Livius⁴, alışılmışın dışında bir "Euromensium Provinciam"⁵ dan söz eder. Yazıtlarda karşılaşılan Eurômid ise Euromos ve bazı diğer şehirleri de (olasılıkla Olymos, Khalketor, Pidasa) kapsayan bir ova olarak değerlendirilmektedir⁵. Yerel siyasi bir birlik olarak yakın ilişkiler içerisinde olan söz konusu yerleşimlerin ortak hareket ettikleri de görülmektedir. Antik çağın önemli iki yazılı kaynağı olan Plinius⁶ ve Strabon⁷ ise bölgeyle ilgili bilgi verirken sadece Euromos'un isminden bahsetmişlerdir. Euromos'un çevresindeki bazı yerleşimlerle birlikte Atina'ya MÖ 454/53 yılında ödeme yapmaya başlamış ve süreç içerisinde değişik miktardaki ödemelerin bazen düzenli bazen düzensiz olduğu görülmektedir. 425 yılından itibaren ise Euromos'un adına listelerde rastlanmaktadır⁸.

MÖ 5. ve 1 yüzyıllar arasında birkaç kez kentin ismi Europos olarak karşımıza çıksa da⁹, MÖ 4. yüzyılda yoğun olarak, Euromos isminin kullanıldığı görülmektedir. Bu isim değişikliği Satrap Maussollos'un bölgeyi Hellenleştirme politikası ile yakından ilgilidir¹⁰. Kent, MÖ 5.

1 Bean 1987, 43.

2 Polybius 1999, 5-11-15.

3 Livius 1951, 25.

4 Livius 1951, 25-13.

5 LaBuff 2015, 44.

6 Pliny 1999, 109.

7 Strabon 1993, 22.

8 Euromos'un Attika Delos Deniz Birliğine vergi ödemeleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Meritt 1975, 267-274.; Vickers 1996, 171-174.; Thompson 1981, 95-100.; Eddy 1973, 47-70.; Demir 2018, 269-310.

9 Bean 1987, 44.; Bean 2000, 30.; Blümel 1998, 185., Dipnot: 102.

10 Bean-Cook 1957, 58-146., Dipnot: 348

yüzyılda her ne kadar vergi vermekle yükümlü olsa da, bağımsız bir kent olma gerekliliklerini MÖ 4. yüzyıl sonu veya 3. yüzyıl başında tamamen yerine getirebilmiştir¹¹. Euromos'tan ele geçen bir yazıt, MÖ 190'lı yıllara gelindiğinde Euromos isminin değişerek Philippi'ye dönüştüğünü göstermektedir¹². Gerçekleşen bu isim değişikliğinin nedeni, kentin, MÖ 201-196 yılları arasında Makedonya Kralı V. Philippos'un denetimine girmesiyle ilişkilidir. MÖ 188 yılındaki Apemeia Barışı ile kent Rodos'tan Karia'ya gelen kuvvetler sayesinde özgürlüğüne kavuşmuşsa da Mylasa ile ittifak yapmak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmadan rahatsızlık duyan komşusu Herakleia'nın saldırısına uğramış ve bütün mallarına el konulmuştur. Mylasa'nın Rodos yönetimine karşı MÖ 167'de başlattığı ayaklanmaya Euromos ve çevresindeki kentler de katılmak zorunda kalmışlardır. Mylasa yerel direnişlere olanak vermemek için bu kentleri baskı altında tutmuştur. Bu aşamada kalıcı denetim kuramayan kent, yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştirdiği ortak yönetim ile somut sonuçlar alabilmiştir. Bu ortak yönetim sırasında, kuzey komşusu Herakleia'nın topraklarını yağma edip kutsal ve özel mallarını götürmeleri her iki kentin aralarının açılmasına neden olmuştur. Daha sonra Mylasa araya girerek bu sorunu çözmüştür. Euromos'un karşı eyleme geçmeyip Mylasa'ya başvurması zor bir dönemden geçtiğini göstermektedir. Bu olayların anlatıldığı yazıtta Mylasa'nın kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu da ifade edilmiştir. Bir başka yazıtta ise Mylasa'nın, sympoliticia kurallarını çiğnediği gerekçesiyle Euromos'tan 50 talent istediği ve bu durum karşısında Euromos'un ise Roma ve Rhodos'a başvurmak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Zaman zaman zor dönemler geçiren Euromos'luların bağımsızlığını bu şekilde koruyarak refaha kavuştuklarını, günümüze kadar ulaşan zengin arkeolojik kalıntılar göstermektedir¹³.

Roma İmparatorluk çağında gelişen bağımsız bir şehir olan Euromos, Bizans döneminde Mylasa piskoposluğuna bağlı olarak varlığını sürdürmüş olmalıdır. 18. yüzyıldan itibaren Karia Bölgesi'ni ziyaret eden Avrupalı gezgin araştırmacıların, Euromos'ta gözlemledikleri kalıntılar hakkında verdikleri bilgilerin yanı sıra yaptıkları tapınak gravürleri değerli birer belge niteliğindedir¹⁴. Euromos'ta ele geçen arkeolojik buluntulardan hareketle kentin tarihi şimdilik Geometrik döneme kadar gitmektedir¹⁵.

Kentte ilk kazı ve restorasyon çalışmaları 1969-75 yılları arasında gerçekleştirilmiştir¹⁶. Yaklaşık 40 yıllık bir kesintiden sonra, 2011 yılından itibaren tekrar başlamış ve hâlâ devam etmekte-

11 Errington 1993, 15-18-31.; Gregory 1995, 21., Dipnot: 47.; Ma-Derow 1995, 74.; Ma 2000,104.

12 Errington 1993, 22-27.

13 Bean 1987, 43-44.; Bean 2000, 30.; Kızıl 2002, 109.

14 Gezgin araştırmacılar için bk. Chandler 1821,53-56., Lev. I-V; Choiseul-Gouffier 1842, 271-276,pl. 105-109.; Fellows 1839,261-263.

15 Kızıl-Doğan 2018, 137-157.

16 Restorasyon ağırlıklı bu ilk dönem çalışmaları Ümit Serdaroğlu tarafından gerçekleştirilmiştir (Bu dönemdeki çalışmalar için bk. Serdaroğlu 2004,119-124; Serdaroğlu 1982, 347-356.; Serdaroğlu 1973, 36-37.; Serdaroğlu 1972, 77-84.; Serdaroğlu 1971, 47-48.

Çalışmalar esnasında Zeus Lepsynos tapınağı çevresinde ele geçen Arkaik dönem mimari terrakotaları oldukça önemlidir. (Mimari terrakotaları için bk. Ateşlier 2011a, 123-139.; Ateşlier 2011b,279-290; Ateşlier 2009, 151-158.; Ateşlier 2006, 59-78. ; Doğan 2017, 183-219.

dir¹⁷. Euromos agorası ve asıl konumuz olan agoranın kuzey stoasına geçmeden önce agora ve stoalara genel olarak değinmekte fayda vardır.

Agora ve Stoa Kavramı

En sade şekilde “toplanılan yer” anlamına gelen *ἀγορά* (agora) Grekçe bir kelime olup, sadece kamusal tartışmaların, seçimlerin ve yargılanmaların yapıldığı bir alanı değil, aynı zamanda her türlü alım-satım, ticari işlerin de yürütüldüğü bir çeşit pazar yerini de ifade etmektedir¹⁸. Agora; antik Yunan kentinin ticari, siyasi, dini, sosyal ve merkezi açık alanı olarak değerlendirilir. Agora kelimesinin başka dillerde karşılığı yoktur çünkü o tıpkı ‘polis’ ya da *sophrosyne*’ gibi tamamen Hellenlere özgü bir kavrama karşılık gelir¹⁹.

Mimari açıdan agoranın gelişimi, özellikle MÖ 5. yüzyıldan itibaren agorada odaklaşan dini, siyasi, ticari ve kültürel kimlikleri taşıyacak anıtsal nitelikte ve çok sayıda yapının inşa edilmesiyle gerçekleşmiştir. Tapınak, *bouleuterion* (halk meclisi), *prytaneion* (idare yapısı), arşiv, çeşme, sunak, odeon, kütüphane gibi yapılar agoraların içine ya da çevresine konumlanmaya başlamıştır²⁰. Ancak agoralar ile ilgili en temel mimari unsurdan bahsedecek olursak, bu kuşkusuz ki stoalar olacaktır. Öncülerini Hitit ve Miken saraylarında ve Mısır tapınaklarında gördüğümüz sütunlu galeriler, çok basit olan yapı tipleri ile ancak tek başlarına bir mimari birim olarak Ege dünyasında karşımıza çıkmaktadırlar. Bu hâliyle kaynağını Ege kültüründen alan ve ‘Stoa’ olarak adlandırılan bu yapı tipi ilk ortaya çıktığında, iki kısa ve bir uzun kenarı kapalı, diğer uzun kenarı açık olan, en basit örneğinde eğimli veya düz olan çatısı bir sıra sütunla taşınan, uzun ve tek katlı bir yapıydı²¹. Agoralarda bu yapı tipinin ortaya çıkmasında diğer mevcut yapıların duvarlarına dayanan veya agora alanının değişik yerlerine dağılmış olan, bugün de semt pazarlarında gördüğümüz, dağınık ve bakımsız satıcı tezgahlarının kalıcı, güzel ve sağlıklı bir duruma getirilmesi düşüncesinin de az da olsa rol oynamış olabileceği kabul edilir²². Zaman içerisinde agoraların simgesi haline gelen stoaların mimarisi de değişmeye başlamıştır. Başlarda birbirinden bağımsız olarak yapılan bu stoanın bir veya iki ucuna stoanın kendisini dik kesen ve kendi planının küçük bir kesitini yansıtan kanatlar ilave edilmiş, böylece stoa kanatları ile beraber ‘L’²³ veya ‘U’²⁴ formunda bir plana ulaşmıştır. Cephedeki değişim iç mekan genişliğinin bir veya daha fazla sütun sırası ilave edilmesiyle devam etmiştir. İçteki sütunlar, cephedeki Dorik sütunların aksine mekan zenginliği ve zarafeti yansıtmaması açısından çoğunlukla Ion düzeninde yapılmıştır. MÖ 4. yüzyıla geldiğimizde mevcut formun kanatları biraz daha uzatılarak ‘II’ formuna dönüşmüştür. Bu durum İonyalı mimarların ortaya koydu-

17 2011 yılında başlayan çalışmalar Doç. Dr. Abuzer Kızıl başkanlığında bir ekip tarafından yürütülmektedir.

18 Liddell-Scott 1879, 6-7.

19 Wycherley 1993, 45.

20 Ersoy 1995, 50.

21 Ersoy 1995, 51; Örnek için bk. Samos, S. Stoa (Coulton 1976, 187).

22 Ersoy 1995, 51.

23 Coulton 1976, 198.

24 Coulton 1976, 196; Kenzler 1999, 336,

ğu ızgara kent planının bir sonucu olarak, birkaç adayı(insula) kaplayan, agoraları sınırlayan dörtgen yol sistemine paralel, birbirine dik açılı bitişik stoalar yapımları ile ortaya çıkmıştır²⁵. Menderes Magnesiası²⁶, Priene²⁷ ve Miletos Güney Agorasında²⁸ bu form görülmele beraber her üç örnekte de “II” şeklindeki planlamanın dördüncü kenarlarında da uzun ve bağımsız bir stoa daha vardır. Bu bağımsız stoa gelişim süreci içinde MÖ 3. yüzyılın sonlarında inşa edilen Pergamon Aşağı Agora²⁹ örneğinde olduğu gibi, diğerleriyle birleşerek Peristile benzer, kent ile organik bir bağı olmayan, kapalı bir planlamaya ulaşmıştır³⁰. Euromos gibi Nysa³¹, Knidos³², Herakleia Latmos³³ ve Iasos³⁴ agoraları dört tarafı stoalarla çevrili kapalı planlamaya sahip agoralardan bazılarıdır.

Euromos Antik Kenti Agorası

Gerek 18. yüzyıldan itibaren kenti ziyaret eden Avrupalı gezgin araştırmacılar, gerek daha yakın zamanlarda kentle ilgilenen bilim insanları çoğunlukla tapınak üzerinde yoğunlaşmış ve onunla ilgili yayın yapmışlardır. Bu süreçte 1935li yıllarda bölgede ve Euromos'ta araştırmalar yapan L. Robert agorayla ilgili fotoğraflar (Resim 1-2-3) çekmiş³⁵ kuzey batı köşedeki kalp şekilli payenin batı cephesi üzerindeki yazıtın kopyasını çıkarmış ancak yayınlamamıştır. 2011 yılında, agorada başlatılan ve peyderpey devam eden temizlik ve kısmi kazılar neticesinde elde edilen sonuçlar ilk detaylı bilimsel çalışmalar mahiyetindedir³⁶.

93x83 m. ölçülerindeki Euromos agorası, her yönden stoalarla çevrili kapalı formda bir planlamaya sahiptir (Resim 4). Güney stoa çift neflidir. Dış cephe düzenlemesi tüm stoalarda Doriktir. Mevcut kalıntılar ışığında güney stoada iç cephe düzenlemesinin İonik olduğu anlaşılmıştır³⁷. Stoaların arka duvarlarında uygulanan örgü tekniği pseudo-isodomik olmakla beraber kullanılan blokların ölçüleri her stoa için değişkenlik göstermektedir. Arka duvarların arkasında

25 Ersoy 1995, 51.

26 Wycherley 1942, 26; Coulton 1976, 254.

27 Mert 2016, 416., Fig. 25.

28 Wycherley 1942, 23.

29 Wycherley 1942, 27.

30 Ersoy 1995, 51.

31 İdil 2006, 71, Abb.4; Gros 2012, 20.

32 Gider Büyüközer 2013, 612, Fig. 264.

33 Martin 1951, 516.

34 Berti 2011, 302, Fig. 10.

35 https://www.flickr.com/people/aibl_archive_of_louis_robert/

36 Agorayla ilgili yapılan bu çalışmalar için bk. Kızıl-Doğan 2017, 623-644; Kızıl-Doğan 2016, 497-520; Kızıl-Doğan 2015, 209-232; Kızıl-Doğan 2014, 401-425; Kızıl-Konuk 2017, 161-186; Kızıl-Konuk 2016, 321-338.

37 Helenistik Dönem'e tarihlenen tek nefli stoaların tamamında Dor düzeninin tercih edildiğini söyleyebiliriz. İki nefli stoaların ise dış cephesinde Dorik, iç cephesinde İonik sütunlar kullanılmıştır. Bu sayede Dor sütunlarından daha uzun olan İonik sütunların iç cephede daha yükseğe ulaşabilmesi sağlanarak çatı daha rahat bir şekilde desteklenmiştir (Coulton 1976, 99-100). Vitruvius iç cephedeki sütunların yüksekliğinin dış sütunlardan beşte bir oranında yüksek ve İon ya da Korint düzeninde olması gerektiğini söylemektedir (Vitruvius 2015, 114).

normal şartlar altında olması gereken dükkanların izlerine şimdiye kadar rastlanmamıştır (eğer kazılar sonucu doğu stoanın arkasında da dükkan kalıntılarına rastlanmazsa, agoranın tamamen dükkansız olarak planlandığı sonucu ortaya çıkacaktır). Agora meydanında, ya da çok yakınında orijinalinde olması gereken tapınak, sunak, heykel kaideleri gibi yapılara ait kalıntı izlerinin günümüze ulaşamaması agoranın işlevi ile ilgili kesin bir yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.

Doğu stoanın arka duvar sırası son derece iyi bir işçiliğe sahip olup orthostat bloklarının bazıları yazıtlı heykel kaidelerinden oluşmaktadır. Hellenistik dönem orijinli olan Dorik agorada mimari anlamda Roma döneminden herhangi bir veri ele geçmemiş olmasına rağmen seramik ve sikkelerden bu dönemde kullanımın devam ettiği anlaşılmaktadır. Agorada, özellikle arka duvarlara bitişik inşa edilmiş Bizans dönemine ait yapı kalıntıları ve sikkeler gösteriyor ki, son kullanım bu döneme aittir. Bizans döneminden sonra kentle birlikte agora da bir daha iskana sahne olmamıştır.

Agoranın inşasında Euromos'un güneyindeki dağda yer alan taş ocağından getirilmiş çok kaliteli olmayan iri grenli beyaz mermer kullanılmıştır. Kazı çalışmaları başladıktan sonra kamulaştırılan agorada bu tarihten önce tarımsal faaliyetler yapıldığından stoaların çevrelediği orta alanda günümüze herhangi bir kalıntı ulaşamamıştır. Batı stoanın arka duvarı, kentin ortasından geçen karayolu çalışmaları esnasında neredeyse tamamen yok edilmiş olup sadece güney kanatta bir bölümü korunabilmiştir. Diğer stoaların blokları yıkıldıkları yerde moloz ve toprak yığını ile birlikte izlenebilmektedir.

Kuzey Stoa

Euromos'ta son iki yıldır kuzey stoadada yapılan kazı ve temizlik çalışmaları neticesinde elde edilen verilerin yapılan ön değerlendirilmesinde yapının bütünü hakkında önemli sonuçlar elde edilmiştir. Stoadaki mimari elemanların azlığından yukarıda bahsedilmişti. Bu ilk bakışta bir dezavantaj gibi görünse de kritik noktalara ait elemanların tam ya da kırık da olsa varlığı ve benzer örneklerin çokluğu avantaj olarak değerlendirilebilir. Konunun daha iyi anlaşılıp en azından restitüsyon için altlık oluşturması ve ileride diğer stoalar için de yol gösterici olması açısından eldeki bütün donelerin belli bir düzen içerisinde ele alınması büyük önem taşımaktadır.

Yapısal Elemanlar

Kuzey stoadada olası bir restorasyon çalışmasına altlık oluşturacak olan sağlıklı bir restitüsyon için temelden itibaren ele alınan mimari bölüm ve elemanlarının tanımlamaları ve benzer örnekleri ile olan karşılaştırmaları aşağıdaki gibidir.

Altyapı

Stylobat

Stylobat bloklarının uzunlukları değişmekle birlikte yükseklikleri ortalama 0.25-0.30 m ölçülerindedir. Düzgün kesilmiş olan bloklar beyaz, iri grenli mermerden yapılmıştır (Resim 5).

Bloklar, doğrudan toprağa konulmuşlardır. Stylobat ile arka duvar arasında yer alan koridor (galeri) kısmında ise zeminin sıkıştırılmış toprak tabakasından oluştuğu anlaşılmıştır³⁸.

Dikey Taşıyıcı Elemanlar

Sütunlar

Kuzey stoanın ön cephe düzenlemesinde stylobat üzerinde alt kısmı yivsiz, üst kısmı Ionik³⁹ yivli Dor sütunları kullanılmıştır (Resim 6). Sütunlar Dor mimarisinde olduğu gibi kadesizdir ve doğrudan stylobat üzerine oturmaktadır. Yivsiz, silindirik kısmın yüksekliği 1.70- 1.71 m arasında değişmektedir⁴⁰. Kullanım yüksekliği olarak adlandırılan bu bölümün üstünde yer alan yirmi yiv Ionik işlenmiş, yivlerin alt kısmı düz sonlandırılmıştır⁴¹. Knidos Dorik Stoa⁴², Priene Kuzey Stoa⁴³, Latmos Herakleias Athena Tapınağı⁴⁴, Labraunda Oikoi Binası⁴⁵, Lagina Kuzey Stoa⁴⁶da da Ionik yivli Dor sütunlarının örneklerini görmek mümkündür.

Büyük bir kısmı eksik olmasına rağmen, sütunların üç ve dört tamburdan oluştuğu varsayılmaktadır. Alt tamburların alt çapı 0.70- 0.72 m, üst çapı 0.68- 0.66 m aralığındadır. Orta tamburların alt çapı 0.68- 0.66 m, üst çapı 0.63-0.60 m olup üst tamburların alt çapı 0.63- 0.60 m, üst çapı 0.57 m'dir.(Resim 7-8). Kuzey stoayı batı ve doğu stoaya bağlayan köşe sütunları dahil on sekiz adet sütunun alt tamburları kısmen in-situ⁴⁷ durumda ayakta durmaktadır ancak stylobat üzerindeki anathyrosislerden anlaşıldığı üzere, kuzey stoada toplamda yirmi altı adet sütunun var olması gerektiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte kuzey stoada dağınık durumda bulunan on dört adet sütun tamburu da restorasyon projesi kapsamında kuzey stoaya paralel bir noktada tasnif edilmiş durumdadır (Resim 9). Tasnif edilen blokların altı adeti üst tambur, altı adeti orta tambur ve iki adeti de alt tambura aittir. Sütunlar arası mesafe 1.96- 1.98 m arasında değişmektedir. Aksial aralık ise 2.68- 2.70 m aralığındadır.

Kuzey stoa ile batı stoanın birleştiği köşede kalp şekilli paye kullanılmıştır⁴⁸. Payenin batı cephesi üzerinde Kallisthenes adında birinin kente yaptığı parasal yardım ve Iasos'un yandaşlığı

38 Tapınak gibi yapıların zeminlerinde kullanılan taş plakaların aksine stoaların zeminleri, genellikle sıkıştırılmış veya dövülmüş topraktan oluşmaktadır (Coulton 1976, 146).

39 Yivler içbükey kavisli, arrisler bant şeklindedir. Ion sütunları 24 yiv olmasına karşın, Ionik yivli Dor sütunları 20 yivlidir (Gider Büyüközer 2013, 35).

40 Kullanım yükseklikleri yaklaşık bir insan boyuna yakın yükseklikte bırakılmaktadır (Coulton 1976, 113). Örnek olarak; Lagina Kuzey Stoa'da 1.36,5-1.42 m (Gider 2012, 264), Pergamon Yukarı Agora Stoları'nda 1.70 m'dir (Coulton 1976, 114).

41 Hellenistik dönemde stoalarda ve benzer yapılarda yaygın olarak sütunların alt kısmı yivsiz, üst kısmı ise yivli olacak şekilde yapılmıştır. Bunun sebebi ise sütunlar arasındaki geçişler sırasındaki çarpmalardan dolayı arrislerin ve tabii ki kişilerin zarar görmesini engellemektir. (Coulton 1976, 112)

42 Gider Büyüközer 2020, 135.

43 Wiegand- Schrader 1904, 193-194-195.

44 Peschlow 1991, 272.

45 Hellström 1984, 132.

46 Gider 2012, 264.

47 Kalp şekilli payede iki tambur korunabilmişse de diğer sütunlarda sadece alt tamburlar ayakta kalmıştır.

48 Kalp şekilli payeler için bk. Gider Büyüközer 2019, 126.

üzerine bilgi veren uzunca bir yazıt⁴⁹ ile Bizans döneminde yapıldıkları anlaşılan grafitiler yer almaktadır. Yirmi Ionik yive sahip olan kalp şekilli paye iki stoanın arşitrav bloklarını dengeli taşıyacak şekilde düzenlenmiştir. Korunmuş olan iki tamburu orijinal yerinde durmaktadır. Payenin alt tamburunun yüksekliği 2.30 m, üst tamburunun yüksekliği ise 2.09 m olup toplamda 4.39 m yüksekliğe sahiptir. Doğrudan stylobat üzerine oturan payenin kullanım yüksekliği diğer sütunlarda olduğu gibi 1.71 m'dir.⁵⁰

Arka Duvar

Stoanın arka duvarı daha çok doğu kanatta olmak üzere temel seviyesinde korunmuştur (Resim: 10). En alttaki euthynteria sırasının dış yüzü toprak altında kalacağından kabaca bırakılmıştır. Duvarın genişliği yaklaşık 1.00 m. dir. Alt temel duvar sırası çift yüzlü olup ortadaki boşluk molozla doldurulmuştur. Örgüde kullanılan blokların ölçüleri değişkendir. Bazı bloklar atkı taşları gibi uzunlamasına konulmuştur. Blokları birbirine bağlayan kenet izine rastlanmamıştır. Doğudan itibaren belli bir mesafeden sonra korunan ikinci duvar sırasını oluşturan yatay blokların üst yüzeylerinde düzgün anathyrosis izlerine rastlanmadığından güney stoada olduğu gibi dikey konulması gereken orthostat blokları hakkında bilgi edinmek şimdilik mümkün olmamıştır. Duvar hattı boyunca dikkati çeken en önemli husus, stoaya girişi sağlayan kapı eşiği izlerinin tespit edilmesidir. Eşik bloklarının düzgün olmayışı dikkat çekicidir. Duvarda kullanılan ya da kullanıldığı muhtemel olan blokların farklı ölçü, işçilik ve mahiyette olması özellikle güney stoa duvar dokusu ile büyük bir tezatlık oluşturmaktadır. Stoa duvarının daha iyi anlaşılabilmesi, kuzey dipte dağınık vaziyette ve bir kısmı toprağın altında olan blokların açığa çıkarılarak detaylı bir şekilde incelenmesi ile belki mümkün olabilecektir.

Dor Başlığı

Kuzey stoada sadece bir adet Dor başlığı ele geçmiştir (Resim 11). Boyun kısmı ile birlikte işlenen başlığın alt çapı 0.57 m olarak ölçülmüştür. Bu da üst tamburların üst çapı ile uyumludur. Yüksekliği ise 0.23 m'dir. Abakusun genişliği 0.76 m'dir. İlk annulet arrisler ile aynı seviyede işlenerek, başlığa geçişte bir bant oluşturmuş, devamına üç annulet işlenmiştir. Başlıkta ekinus formu hafif dışbükey kavislidir ve abakusla birleştiği noktada düz bir çizgi oluşturmaktadır. Abakus tablası Pergamon ovolosu ile taçlandırılmıştır. Abakus tacında mermerin yapısı nedeniyle aşınmalar ve parçalanmalar görülmektedir. Başlığın yüzeyi ince uçlu tarak ile düzeltilip perdahlanmıştır. Altta 0.05 m çapında, 0.035 m derinliğinde yuvarlak formulu dübel yuvası vardır. MÖ 2. yüzyıl yapılarından Iasos Bazilikası⁵¹, Priene Kuzey Stoa⁵², Menderes Magnesiası Agoraları⁵³, Erken İmparatorluk Dönemi yapılarından Lagina Kuzey ve Batı Stoa⁵⁴ benzer başlıklara sahip yakın coğrafya örneklerindedir.

49 Bean 1987, 45; Kızıl 2002, 112.

50 Agoranın diğer kalp şekilli payesi batı stoanın güney stoa dış sütun sırası ile köşe yaptığı noktada yer almaktadır.

51 Tomasello 1987, 68-71.

52 Koenigs 1991, 259, abb.5; Mert 2016, 415, fig. 24.

53 Humann 1904, 120.

54 Gider 2012, 267-268-276, fig. 7.

Yatay Taşıyıcı Elemanlar

Kuzey stoanın entablatur kısmında Dorik arşitrav, triglif-metop frizi ve dış sıralı Ionik korniş blokları kullanılmıştır.

Arşitrav Blokları

Kuzey stoda tam olarak korunabilmiş arşitrav blokları ele geçmemiştir (Resim 12). Ele geçen arşitrav bloğu sayısı dört olmakla beraber bu blokların sadece iki tanesi bize ön cephesiyle ilgili net bilgiler verebilmektedir. Yükseklikleri 0.41 m olarak ölçülmüştür. Arşitrav bloklarının uzunluklarının (aksial aralığa eşit olması gerektiği için) 2.68-2.70 m aralığında olması gerekmektedir⁵⁵. Ön cepheye gelen bölümü iki fascia'dır⁵⁶. Taenianın altına 0.50-0.55 m aralıklarla ve 0.35-0.37 m genişliğinde regulalar yerleştirilmiştir. Blokların alt yüzeyi ince uçlu tarak ile düzeltilip perdahlanmış ve bloğun ortasına iç oyuntulu gömme panel şeklinde soffit işlenmiştir⁵⁷. Bloğun üst yüzeyi ince uçlu tarak ile düzeltilmiş, sağ yan yüzeyine anathyrosis işlenmiştir.

Triglif-Metop Frizi

Kuzey stoda on iki adet triglif-metop bloğu bulunmaktadır (Resim 13). Triglif-metop bloklarının uzunlukları değişkenlik gösterse de yükseklikleri 0.53 m'dir. Mevcut blokların triglif-metop sayısı da uzunluklarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir⁵⁸. Triglifler 0.35-0.37 m aralığında, metoplar ise 0.50-0.55 m aralığında değişmektedir. Triglif gliflerinin üst bitimi dikdörtgen düzenli olarak işlenmiş ve üst dudak üçgen biçim oluşturacak şekilde aşağıya doğru eğimli kesilmiş, böylece gliflerin üst kısmında üçgen bir prizma oluşmuştur. Yarım gliflerin üst bitişleri tam gliflerin biçimine uygun olarak şekillendirilmiştir. Yarım glifler tam gliflerden daha altta başlamaktadır. Triglif ve metop taeniası işlenmemiştir. Blok Pergamon ovolosu ve tamamlayıcı fascia ile taçlandırılmıştır. MÖ 2. yapısı olan Priene Kuzey Stoa⁵⁹'da yer alan friz bloğunda da taç profili olarak Euromos Kuzey Stoa örnekleri gibi Pergamon ovolosu ve devamında ince bant şeklinde fascia kullanılmıştır. Euromos Kuzey Stoa'daki friz bloklarından farklı olarak Priene Kuzey Stoa örneğinde taenia olduğu ve triglif kulaklarının işlendiği görülmektedir⁶⁰.

55 Bu ölçü Euromos agorasındaki diğer stoalara ait, tamamı korunabilmiş arşitrav bloklarının ölçüleri ile de uyumludur.

56 MÖ 2. yüzyılda Pergamon'da ortaya çıkan fascialı Dor arşitravı, özellikle Erken İmparatorluk Dönemi'nde Karia Bölgesi'nde tercih edilmiştir. Bu tip arşitravlar Pergamon'daki tek örnekten sonra Lagina, Stratonikeia, Aphrodisias, Euromos, Mylasa ve Bargylia'daki Dorik yapılarda uygulanmıştır. Fascialı Dor arşitravının bölge dışında sadece Pisidia Antiokheiası ile Blaundos'taki birkaç Dorik yapıda görülmesi, bu stilin daha çok Kariyalı mimarlar tarafından benimsendiğini göstermektedir (Gider Büyüközer 2013, 472).

57 MÖ 4. yüzyıl Dor arşitravlarında görülen en önemli yeniliklerden biri de arşitravların alt yüzeyine soffit işlenmeye başlanmasıdır. İlk örnekleri Labraunda yapılarında görülen bu moda, karışık düzen uygulamasının bir sonucudur (Gider Büyüközer 2019, 131).

58 Kuzey stodaki triglif-metop blokları; iki triglif-iki metop (T-M-T-M), iki metop-bir triglif (M-T-M), iki triglif-bir metop (T-M-T) şeklinde değişik versiyonlarda bulunmaktadır.

59 Wiegand-Schrader 1904, 195-197.

60 Euromos Agorası'nda kuzey, doğu ve batı stoaların friz bloklarında triglif ve metop taeniasının işlenmediği, yarım gliflerin üst bitişlerinin tam gliflerin biçimine uygun şekillendirildiği yani triglif kulaklarının olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte güney stoya ait friz bloklarında triglif ve metop taeniası ile birlikte triglif kulakları da işlenmiştir. Tüm stoalarda friz blokları Pergamon ovolosu ve tamamlayıcı fascia ile taçlandırılmıştır.

Korniş Bloklar

Kuzey stoanın entablaturu korniş bloklarıyla son bulmaktadır (Resim 14). Kuzey stoda yer alan bloklar dış sıralı Ionik korniş bloklarıdır. Blokların uzunlukları değişkendir. Yükseklikleri ise blokların ön cephesinde 0.38-0.40 m, arka kısmında ise 0.50-0.55 m arasında değişmektedir. Eğimli işlenen korniş blokları dış sırası, geison ve simadan oluşmaktadır. Dişler 0.06 m, aynalar 0.04 m genişliğinde olup, diş yükseklikleri 0.07 m'dir. Diş sırasının devamında bulunan geison soffitinde, düz yatay bant silme ve üzerinde Pergamon ovolosundan⁶¹ oluşmaktadır. Geison tacına kyma reversa profili işlenmiştir. Sima kısmı dikey kyma rekta profilinden oluşmaktadır. Simada ortalama 0.90 m aralıklarla yerleştirilmiş aslan başı şeklinde çörtlenler vardır. Çörtlenlerin ve profillerin işçiliğinde bazı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu durum yapıda birden fazla ustanın çalışmış olabileceğini düşündürmüştür. Lagina Güney Propylon⁶², Priene Kuzey Stoa⁶³, Latmos Herakleiası Bouleterionu⁶⁴ da Euromos gibi dış sıralı Ionik geisonun çalışıldığı Dorik yapılardan bazılarıdır.

Kuzey Stoa Restitüsyon Önerisi

Kuzey stodadaki mevcut bloklar tamamıyla korunamamış olsa da restitüsyon çizimi yapılmasına olanak sağlamıştır (Resim 15-16-17-18). Kuzey stoda köşe sütunları dahil on sekiz adet sütun alt tamburu in-situ durumdadır. Bununa birlikte tasnif alanında altısı üst, altısı orta ve ikisi alt tambur olmak üzere on dört adet sütun tamburu mevcuttur. Stylobat bloklarının tamamı korunduğu için, üzerlerinde yer alan anathyrosislerden yola çıkarak kuzey stoda köşe sütunları dahil toplamda yirmi altı adet sütun olduğu tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle in-situ durumda bulunan sütunların üzerine hangi tamburların gelebileceği tambur çaplarına ve kullanım yüksekliklerine bakılarak saptanmıştır. Üst tamburların yerleştirilmesinde ise tamburların alt ve üst çapları baz alınmıştır. Dor başlığının çapı olan 0.57 m, üst tamburlarımızın da üst çapını vermektedir.

Sütun yüksekliğinin hesaplanmasında köşelerde yer alan kalp şekilli payeler yardımcı olmuştur. Kuzeybatı köşede yer alan kalp şekilli payenin korunan iki tamburunun toplam yüksekliği 4.39 m'dir. Bu payenin bir diğer benzeri de aynı eksen üzerinde, batı stoayı güney stoaya bağlayan köşede yer almaktadır. Bu payenin alt tamburunun yüksekliği 3.20 m, üst tamburun yüksekliği 1.80 m olup toplamda 5.00 m yüksekliktedir. Bu iki köşe payesi hem stoaları birbirine bağladığı, hem de stylobat seviyeleri aynı olduğu için yükseklikleri eşit olmalıdır. Ancak iki paye arasında 0.61 m yükseklik farkı bulunmaktadır. Bu noktada iki payenin yüksekliğini eşitlemek adına kuzeybatı köşede yer alan kalp şekilli payenin üzerine 0.61 m yüksekliğinde bir tambur daha eklenmelidir. Bu iki payenin üzerine 0.35 m yüksekliğindeki kalp şekilli paye başlıklarını⁶⁵

61 Shoe 1936, 22; Shoe 1950, 341; Coulton 1982, 55.

62 Büyüközer 2015, 79.

63 Wiegand-Schrader 1904, 195-197.

64 Gider Büyüközer 2013, 697.

65 Batı stoayı güney stoaya bağlayan köşede yer alan kalp şekilli payenin hemen yanında 0.35 m yüksekliğinde bir paye başlığı ele geçmiştir. Başlığın incelenmesi sonucunda, başlığın alt çapıyla paye tamburunun üst çapının milimetrik olarak uyduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu noktada başka bir paye tambur parçasına da rastlanmaması bu başlığın doğrudan mevcut üst tamburun üzerine konulduğu hususunda şüpheye yer bırakmamıştır. Agoranın

da eklediğimizde toplam yükseklik 5.35 m olmaktadır ki bu oran Vitruvius'un önerdiği oran ile uyumludur⁶⁶. Sütun aralıkları, alt tamburlar için 1.96- 1.98 m arasında değişmekte olup⁶⁷ kuzeydoğu köşede mesafe daha geniş tutulmuştur⁶⁸. Aksial aralık ise 2.68- 2.70 m aralığındadır. Kuzey stoadaki boyun kısmı ile birlikte işlenen başlığın alt çapı 0.57 m olarak ölçülmüştür. Bu da üst tamburların üst çapı ile uyumludur. Yüksekliği ise 0.23 m'dir.

Başlık üzerine gelecek olan yatay taşıyıcı elemanların ilki bilindiği gibi arşitrav bloklarıdır. Kuzey stoadaki mevcut arşitrav blokları çok az korunmuş durumdadır. Yükseklikleri 0.41 m'dir. Uzunlukları ise aksial aralığa eşit olacak şekilde 2.68-2.70 m aralığında olmalıdır. Kuzey stoadaki arşitrav bloklarının regula ölçüleri için triglif⁶⁹-metopların dizilişleri bize kolaylık sağlamıştır. Taeniannın altına 0.50- 0.55 m aralıklarla altı guttaeden oluşan 0.35- 0.37 m ölçülerinde regula yerleştirilmiştir. Arşitrav bloklarının derinlikleri Vitruvius'un önerdiği⁷⁰ gibi başlığın boyun çapıyla uyumludur.

Arşitrav bloklarının hemen üstüne gelecek triglif- metop friz bloklarının yukarıda değindiğimiz gibi uzunlukları farklı olsa da hepsi 0.53 m yüksekliğe sahiptir. Bu blokların bazıları oldukça iyi korunmuş olsa da bazıları sadece parça şeklindedir. Triglifler 0.35-0.37 m aralığında , metoplar ise 0.50-0.55 m arasında değişmektedir. Dizilim her sütunun üzerine bir triglif, sütunlar arasına da iki triglif üç metop gelecek şekilde ayarlanmıştır. Hellenistik Dönemde friz düzenlemesinde, metoplar trigliflerin 1.5 katı genişliğinde olup⁷¹ aksial aralığa iki-üç metop denk düşmektedir. Euromos'taki düzenleme de bu kurala uygundur. Latmos Herakleiası Agorası Batı ve Güney Stoa⁷², Priene Kuzey Stoa⁷³ , Oinoanda Dorik Yapı⁷⁴ da üçlü metop sistemi kullanan bazı yapılara örnektir.

Restitüsyon için triglif-metop bloklarının dizilimlerindeki bir diğer önemli unsur da ahşap hatıl yuvaları olmuştur. Bazı blokların arkası düzken bazı blokların arkasında 0.55- 0.60 m genişliğinde ahşap hatıl yuvaları bırakılmıştır (Resim 19). Ahşap yuvası bırakılan bir bloğun yanına, yuvasız düz bir bloğun geldiği anlaşılmıştır. Ahşap hatıl yuvasına sahip triglif-metop blokları

köşe payelerinin yüksekliğinin başlıkla birlikte 5.35 m olduğu netleşmiştir.

66 Vitruvius stoalarda (eğer Dor nizamında yapılmışlarsa) sütun alt çapının 2 modül, başlık dahil sütun yüksekliğinin ise 15 modül olması gerektiğini vurgulamaktadır. Yani sütun yüksekliğini sütun alt çapının 7.5 katı olarak önermektedir (Vitruvius 2015, 114).

67 Vitruvius stoalarda sütun alt çapını 2 modül, sütunlar arası mesafeyi 5.5 modül olarak almaktadır. Yani sütun aralığını alt çapının 2.75 katı olarak önermektedir (Vitruvius 2015, 114). Bu oran kuzey stoadaki sütunların alt çapları ve sütun aralıkları için uyumludur.

68 Kuzeydoğu köşede yer alan sütun ile kuzey sütun sırasının batıya doğru ilk sütunu arasındaki mesafe biraz daha geniş olup, 2.34 m'dir. Bu iki sütun arası henüz kazılmadığı için bu biraz daha geniş olan boşluğun agoraya bir giriş kapısı olma ihtimalini aklı getirmektedir.

69 Her sütun aksına bir regula, onun üstüne de triglif gelecek şekilde bir dizilim olmalıdır. Dor düzeninde regulalar ile trigliflerin genişlikleri eşittir.

70 Vitruvius 2015, 81.

71 Gider 2012, 269.

72 Peschlow 1991, 273-275.

73 Wiegand-Schrader 1904, 194.

74 Coulton 1982, 54.

sütunların üzerine gelecek şekilde yerleştirilmelidir. Böylelikle çatının yükü sütunlar tarafından taşınacaktır. Dolayısıyla hatıllar arası mesafe ile aksial aralık eşit olmak zorundadır. Bu durum bize ortalama 2.70 m'de bir ahşap hatıl atıldığını göstermektedir. Bu ölçü mevcut blokları yan yana koyduğumuzda elde ettiğimiz hatıl aralıklarıyla birebir uyumludur. Bu bloklar ile ilgili bir diğer unsur da yan yüzlerinde bulunan, blokları birbirine kenetlemeye yardımcı oturtma yerleridir. Restitüsyon çizimi yaparken bloklar, tüm bu unsurlar göz önüne alınarak yerleştirilmiştir.

Yatay taşıyıcı elemanların sonuncusu ve hemen triglif-metopların üzerinde yer alan bloklar korniş bloklardır. Kuzey stoada mevcutta otuz dokuz adet korniş bloğu bulunmaktadır. Korniş bloklarının uzunlukları değişkendir. Ön cephe yükseklikleri ise 0.38-0.40 m arasında değişmektedir. Çörtlenler arası mesafe ortalama 0.88- 0.90 m aralığında olup her bir çörtlen triglif, regula aksına denk gelmektedir (Resim 20). Korniş blokları önden arkaya 0.14 ile 0.17 m arasında bir eğimle yükselmektedir. Bu eğim sayesinde çatı kiremitleri üzerinden akan yağmur suları doğrudan bloğun üstündeki su haznesine dolacak buradan da çörtlen oluşuna girerek aşağıya akacaktır. Batı ve güney stoadakilerin aksine buradaki korniş bloklarının üstünde mertek yuvaları yoktur. Sadece arka kısmında ahşap hatıl yuvaları yer almaktadır. Ancak tıpkı triglif-metop bloklarında olduğu gibi her blokta bu yuva bulunmamaktadır (Resim 21). Bu durum korniş bloklarında da aynı disiplinde bir dizilim olduğunu göstermektedir. Yani sütun aksına gelen korniş bloklarının arkasında ahşap yuvaları yer almaktadır. Triglif-metop bloklarının içinden geçen ahşap hatılların üzerine ahşap yuvası olan korniş bloklarının gelmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, ana hatılın üzerine çatıyı destekleyen ahşap dikmeler, onların üzerine de çatının ahşap mertekleri gelmelidir. Arkası düz olan korniş blokları da yine arkası düz olan triglif-metop bloklarının üstüne yerleştirilmelidir. Çatıya dair bütün olarak kiremitler ele geçmemiştir bu yüzden restitüsyon yaparken benzer örneklerden faydalanılmıştır. Restitüsyonla ilgili ön cephe düzenlemesinin tamamlanması kuzey stoanın kesit çiziminin kolaylıkla elde edilmesine olanak sağlamıştır.

Bütüncül bir kesit restitüsyonu elde edebilmek için ön cephe düzenlemesine ait blokların kesitlerinin yanı sıra daha iyi korunmuş olan güney stoanın arka duvarının yardımıyla kısmen korunabilmiş kuzey stoa arka duvarının kesit çizimi de elde edilmiştir. Özellikle çok az veriye sahip olduğumuz çatının restitüsyonu için izlenen yol şu şekildedir; Stoanın üzerine gelecek olan kırma çatının eğimini hesaplamak için aradaki yürüme mesafesi olan 7.30 m'lik alanın tam ortasından yukarı doğru bir çizgi çekilmiştir. Daha sonra korniş bloklarının eğiminden faydalanarak bu çizgiyi kesen eğimli yatay çizgiler çekilerek çatının muhtemel yüksekliği bulunmuştur. Sütunlar üzerinde yer alan triglif-metop bloklarının arkasına girecek şekilde 2.70 m'de bir atılmış ahşap hatıllar çatının omurgasını oluşturmaktadır. Bu kalın hatılların üzerine ise çatıyı destekleyen ahşap dikmeler yerleştirilmelidir. Ahşap dikmelerin üzerine de çatının ahşap mertekleri gelmeli ve onların üzerinde de kiremitler yer almalıdır (Resim 22).

Değerlendirme ve Sonuç

Kuzey stoada iki sezon boyunca yapılan çalışmalar sonucu elde edilen veriler ilk bakışta agoranın genel özelliklerine ışık tutması açısından yeterli gibi görünse de restitüsyon için en ince noktaların incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu adım, ileride diğer stoalarda yapılacak olan

çalışmalarla elde edilecek sonuçların karşılaştırılması benzer ya da farklı hususların daha iyi anlaşılmasına da büyük katkı sağlayacaktır. Mimari ile birlikte küçük buluntuların ele alınıp incelenmesi de nihai sonuca büyük katkı sağlayacaktır. Bu nedenle kuzey stoanın hem yapısal, hem mimari evreleri hem de küçük buluntular bakımından nihai değerlendirilmesi için diğer stoalarla birlikte derinlemesine ele alınması gerekmektedir. Yine de, iki yıl yapılan çalışmalar sonucu önemli veriler elde edilmiş ve bunlar değerlendirilerek genel bir çerçeve ortaya çıkmıştır.

Kuzey stoa kolonad cephesi Dor düzeninde inşa edilmiştir. Cephe düzenlemesi, dönemin modasına uygun olarak Ionik öğeler ile bezenmiştir. Arşitrav yüzeyinin fascialara ayrılması, Dorik olan sütunlarının Ionik yivler ile bezenmesi özellikle MÖ 2. yüzyıl yapılarında kullanımı yaygınlaşan Ionik etkilerin⁷⁵ burada da uygulandığının göstergesidir. Stilistik özellikler ve analogik değerlendirmeler ile MÖ 2. yüzyılın başlarına tarihlenebileceğimiz Dorik stoa tamamen mermerden yapılmıştır. Tapınağın hemen güneyinde yükselen dağın ocaklarından çıkarılan bu iri grenli mermer için kaliteli denilemez. Bu mermeri tercih nedeni hiç şüphesiz ekonomik kaygılardır⁷⁶. Mermerin düşük kalitesi zaman içerisinde daha fazla bozulmalara yol açmıştır. Kırıklar, yoğun aşınmalar ve kavlamalar çoğu zaman detayların daha iyi incelenmesine engel teşkil edebilmektedir. Agora ile ilgili oldukça dikkat çekici başka bir ayrıntı da stoalar arasındaki mimari detay ve işçilik farklılıklarıdır.

Sonuç itibarıyla, mevcut mimari blokların titizlikle incelenerek hesaplanması ve başta Batı Anadolu stoaları olmak üzere benzer örneklerle yapılan kıyaslamalarla sağlıklı bir restitüsyon elde edebilmek mümkün olmuştur. Nihai hedefimiz, önce stoalar olmak üzere agoranın bütüncül olarak anlaşılacak restitüsyonunun çıkarılmasıdır. Bu, aynı zamanda kısmen de olsa yapılacak olan restorasyon için de vazgeçilmez bir gerekliliktir⁷⁷.

75 Bu konu ile ilgili geniş bir değerlendirme için bk. Gider Büyüközer, 2019, 144-148.

76 Kalitesiz malzeme kullanımı ve çokça karşılaşılan yarım kalmış işçilikler kentin o dönemdeki ekonomik durumunun iyi olmadığını bir göstergesidir.

77 Bu makale, Türk Tarih Kurumunun sağladığı proje desteği çerçevesinde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçların bir ürünüdür. Verdikleri destekten dolayı Türk Tarih Kurumuna teşekkür ederim.

KAYNAKLAR**Ateşlier 2006**

Ateşlier, S., “Euromos Arkaik Mimari Terracottaları Üzerine İlk Gözlemler [First Preliminary Report on the Archaic Architectural Terracottas from Euromos]”, *Arkeoloji Dergisi*, S. 8, İzmir, 59-78.

Ateşlier 2009

Ateşlier, S., “Euromos Arkaik Mimari Terrakottaları”, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 151-158.

Ateşlier 2011

Ateşlier, S., “Euromos Arkaik Mimari Terrakottaları”, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 123-139.

Ateşlier 2011

Ateşlier, Suat, “The Archaic Architectural Terracottas from Euromos and Some Cult Signs” *Labraunda and Karia, Proceedings of the International Symposium Commemorating Sixty Years of Swedish Archaeological Work in Labraunda, The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities Stockholm 20-21 November 2008*, ed. by Lars Karlsson and Susanne Karlsson, Uppsala Universitet, Västerås, 279-290.

Bean- Cook 1957

Bean G. E.-Cook J. M., “The Carian Coast III”, *The Annual of the British School at Athens*, Vol.52, London?, 58-146.

Bean 1987

Bean, G. E., *Karia*, çev. B. Akgüç, Cem Yayınevi, İstanbul.

Bean 2000

Bean, G. E., *Eskiçağda Menderes'in Ötesi*, çev. P. Kutoğlu, Arion Yayınevi, İstanbul.

Berti 2011

Berti, F., “L'agora di Iasos alla luce delle piu recenti scoperte di Fede Berti”, *Labraunda and Karia, Proceedings of the International Symposium Commemorating Sixty Years of Swedish Archaeological Work in Labraunda, The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities Stockholm 20-21 November 2008*, ed. by Lars Karlsson and Susanne Karlsson, Uppsala Universitet, Västerås, 291-306.

Blümel 1998

Blümel, W., “Einheimische Ortsnamen in Karien”, *Epigraphica Anatolica*, Vol.30, Bonn, 163-184.

Büyüközer 2015

Büyüközer, A., “Lagina Hekate Kutsal Alanı Güney Propylonu”, *CEDRUS The Journal of MCRI*, Antalya, 67-87.

Chandler 1821

Chandler, R., *Antiquities of Ionia*, London 1821.

Choiseul Gouffier 1842

Choiseul Gouffier, M. G. A. F. Comte de, *Voyages pittoresques dans l'empire ottoman, en Grèce, dans la Troade, les îles de l'Archipel et sur les côtes de l'Asie Mineure*, Paris.

Coulton 1976

Coulton, J. J., *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford.

Coulton 1982

Coulton, J. J., "Oinoanda: The Doric Building (MK2)", *AnatSt*, Vol. 32, The British Institute of Archeology at Ankara, 45-59.

Demir 2018

Demir, M., "MÖ V. Yüzyılda Euromos ve Çevresi", *XVII. Türk Tarih Kurumu Kongresi, 15-17 Eylül 2014*, I. Cilt, Ankara, 269-310.

Doğan 2017

Doğan, T., "Euromos Zeus Lepsynos Kutsal Alanında (2014 ve 2015 Yıllarında) Ele Geçen Bir Grup Mimari Terrakotta", *11. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu*, Eskişehir, 183-219.

Eddy 1973

Eddy, S., "Some Irregular Amounts of Athenian Tribute", *American Journal of Philology*, XCIV/I, U.S., 47-70.

Errington 1993

Errington, R. M., "Inscriben von Euromos", *Epigraphica Anatolica*, Vol. 21, Bonn, 15-31.

Ersoy 1995

Ersoy, A., "Agoralar ve Bir Ticaret Yapısı Örneği: Agora Stoaları", *Ege Mimarlık*, İzmir, 50-52.

Fellows 1839

Fellows, C., *A Journal Written During An Excursion In Asia Minor*, London.

Gider 2012

Gider, Z., "Lagina Kuzey Stoanın Ön Cephe Düzenlemesi", *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Turpan Armağanı*, Ege Yayınları, İstanbul, 263-280.

Gider Büyükozer 2013

Gider Büyükozer, Z., *Karia Bölgesi Dor Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

Gider Büyükozer 2019

Gider Büyükozer, Z., "Anadolu Dor Mimarisi: MÖ 4. yy", *Arkhais Anatolika*, Volume 2, Konya?, 103-165.

Gider Büyükozer 2020

Gider Büyükozer, Z., "Knidos Dorik Stoa (Sostratos?) Stilistik Değerlendirme", *OLBA*, XXVIII, Mersin, 131-165.

Gregory 1995

Gregory, A. P., “A Macedonian δυνάστης: Evidence for the Life and Career of Pleistarchos Antipatrou”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 44/1, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 11-28.

Gros 2012

Gros, P., “Basiliques Civiles De Grece Et D’asie Mineure”, *Basiliques Civiles De Grece Et D’asie Mineure*, textes reunis par Laurence Cavalier-Raymond Descat-Jacques des Courtils, Bordeaux, 13-25.

Hellström 1984

Hellström, P., “Labraunda 1983”, 2. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 131-138
https://www.flickr.com/people/aibl_archive_of_louis_robert/

Humann 1904

Humann, C., *Magnesia am Meander. Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre 1891-1893*, Ed. Julius Kohte-Carl Watzinger, Berlin, 120.

İdil 2006

İdil, V., “Neueste Grabungsergebnisse von der Agora in Nysa am Maander”, *Die griechische Agora*, Verlag Philip von Zabern, Mainz am Rhein, 66-77.

Kenzler 1999

Kenzler, U., *Studien zur Entwicklung und Struktur der griechischen Agora in archaischer und klassischer Zeit*, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.

Kızıl-Doğan 2014

Kızıl A. - Doğan T., “Euromos 2013 Yılı Kazı Çalışmaları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 36/1, Ankara, 401-425.

Kızıl-Doğan 2015

Kızıl A. – Doğan T., “Euromos 2014 Yılı Çalışmaları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 37/2, Ankara, 209-232.

Kızıl-Doğan 2016

Kızıl A. - Doğan T., “Euromos 2015 Yılı Çalışmaları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 38/1, Ankara, 497-520.

Kızıl-Doğan 2017

Kızıl A.- Doğan T., “Euromos 2016 Yılı Çalışmaları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 39/3, Bursa, 623-644.

Kızıl-Doğan 2018

Kızıl A.-Doğan T., “Euromos Güney Nekropolis’te Ortaya Çıkarılan Geometrik ve Arkaik Dönem Mezarları”, *Tüba-Ar*, Sayı 23, Ankara, 137-157.

Kızıl 2002

Kızıl, A., *Uygurlukların Başkenti MYLASA ve Çevresi*, İzmir.

Kızıl-Konuk 2016

Kızıl A.- Konuk K.- Brun P.- Capdetrey L.- Descat R.- Frohlich P.- Laroche D.- Le Quere E.- Prost F.- Vergnaud B., “Eurômos: rapport préliminaire sur les travaux réalisés en 2015”, *Anatolia Antiqua*, XXIV, İstanbul, 321-338.

Kızıl-Konuk 2017

Kızıl A. - Konuk K.- Alemdar S.- Capdetrey L.- Descat R.; Laroche D.- Le Quere E.- Prost F.- Vergnaud B., “Eurômos: rapport préliminaire sur les travaux réalisés en 2016”, *Anatolia Antiqua*, XXV, İstanbul, 161-186.

Koenigs 1991

Koenigs, W., “Priene 1990”, 9. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 251-270.

LaBuff 2015

LaBuff, J., *Polis Expansion and Elite Power in Hellenistic Karia*, London.

Liddell-Scott 1879

Liddell H. G.-Scott R., *A Lexion abridged from Liddell & Scott's Greek-English Lexion*, The Eighteenth Edition, Prepared by the Rev. James Morris Whiton, Ph. D., Harper & Brothers, Publishers, New York.

Livius 1951

Livius, T., “*The History of Rome. Livy, XIII, Books XLIII-XLV*”, translated by Alfred Cary Schlesinger, London.

Ma-Derow 1995

Ma J.- Derow P. S.- Meadows A., “RC” 38 (Amyzon) Reconsidered, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Vol.109, Bonn, 71-80.

Ma 2000

Ma J., “The Epigraphy of Hellenistic Asia Minor: A Survey of Recent Research (1992-1999)”, *American Journal of Archaeology*, 104/1, The University of Chicago Press, U.S. , 95-121.

Martin 1951

Martin, R., *Recherches sur L'agora Grecque, Etudes D'Histoire Et D'architecture Urbaines*, Paris.

Meritt 1975

Meritt, B. D., “Perikles, the Athenian Mint, and the Hephaisteion”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, CXIX/IV, U.S., 267-274.

Mert 2016

Mert, İ. H., “Priene'deki Gıda Pazarı”, *OLBA*, XXIV, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi, Mersin, 365-419.

Peschlow 1991

Peschlow, A., “Herakleia am Latmos 1990”, 9. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 271-288.

Pliny 1999

Pliny, *Natural History*, Books 3-7, çev. Harris Rackham, Boston.

Polybius 1999

Polybius, *The Histories V*, Books 16-27, translated by ya da çev. Wiliam Roger Paton, Boston.

Serdaroğlu 1971

Serdaroğlu, Ü., “Euromos 1969, 1970”, *Anatolian Studies*, 21, Ankara, 47-48.

Serdaroğlu 1973

Serdaroğlu, Ü., “Euromos 1971- 1972”, *Anatolian Studies*, 23, Ankara, 36-37.

Serdaroğlu 1972

Serdaroğlu, Ü., “Hacıbayramlar Kazısı”, *Anadolu (Anatolia)*, 16, Ankara, 77-84.

Serdaroğlu 1982

Serdaroğlu, Ü., “Bautätigkeit İn Anatolien Unter Der Persischen Herrschaft”. Dietrich Papenfuss, Volker Micheal Strocka (Eds.), *Palast Und Hütte, Beiträge Zum Bauen Und Wohnen Im Altertum Von Archäologen, Vor- Und Frühgeschichtlern, Tagungsbeiträge Eines Symposiums Der Alexander Von Humboldt-Stiftung, Bonn-Bad Godesberg, Veranaltet Vom 25.-30. November 1979 İn Berlin*, Berlin, 347-356.

Serdaroğlu 2004

Serdaroğlu, Ü., *Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Shoe 1936

Shoe, L. T., *Profiles of Greek Mouldings I-II*, Cambridge.

Shoe 1950

Shoe, L. T., “Greek Mouldings of KOS and Rhodes”, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol.19 No.4, U.S., 338-369.

Strabon 1993

Strabon, *Geographika: XII-XIII-XIV*, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Thompson 1981

Thompson, W., “The Carian Tribute”, *Anatolian Studies*, XXXI ,Ankara, 95-100.

Tomasello 1987

Tomasello, F., “Un Capitello Dorico Di Iasos: Esempio Di Metodologia Progettuale Di Periodo Ellenistico”, *Studi Su Iasos Di Caria, BdA Suppl.*, 31-32, Roma, 67-82.

Vickers 1996

Vickers, M., “Fifth Century Chronology and the Coinage Decree”, *The Journal of Hellenic Studies*, CXVI, Cambridge, 171-174.

Vitruvius 2015

Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Şevki Vanlı Mimarlık Yayınları, İstanbul.

Wiegand-Schrader 1904

Wiegand T.- Schrader H., *Priene*, Berlin.

Wycherley 1942

Wycherley, R. E., “Ionian Agora”, *The Journal of the Hellenic Studies*, Vol. 62, Cambridge, 21-32.

Wycherley 1993

Wycherley, R. E., *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, çev. Nur Nirven-Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

EKLER

Resim 1: Euromos agorasının Louis Robert tarafından çekilen fotoğrafları.
Kaynak: https://www.flickr.com/people/aibl_archive_of_louis_robert.

Resim 2: Euromos agorasının Louis Robert tarafından çekilen fotoğrafları.
Kaynak: https://www.flickr.com/people/aibl_archive_of_louis_robert.

Resim 3: Euromos agorasının Louis Robert tarafından çekilen fotoğrafları.
Kaynak: httpswww.flickr.compeopleaibl_archive_of_louis_robert.

Resim 4: Euromos agorasının hava fotoğrafı.

Resim 5: Kuzey stoaya ait stylobat bloklarından bir görünüm.

Resim 6: Kuzey stoaya ait alt kısmı yivsiz, üst kısmı İonik yivli Dor sütunu.

Resim 7: Kuzey stoaya ait sütun alt tamburu.

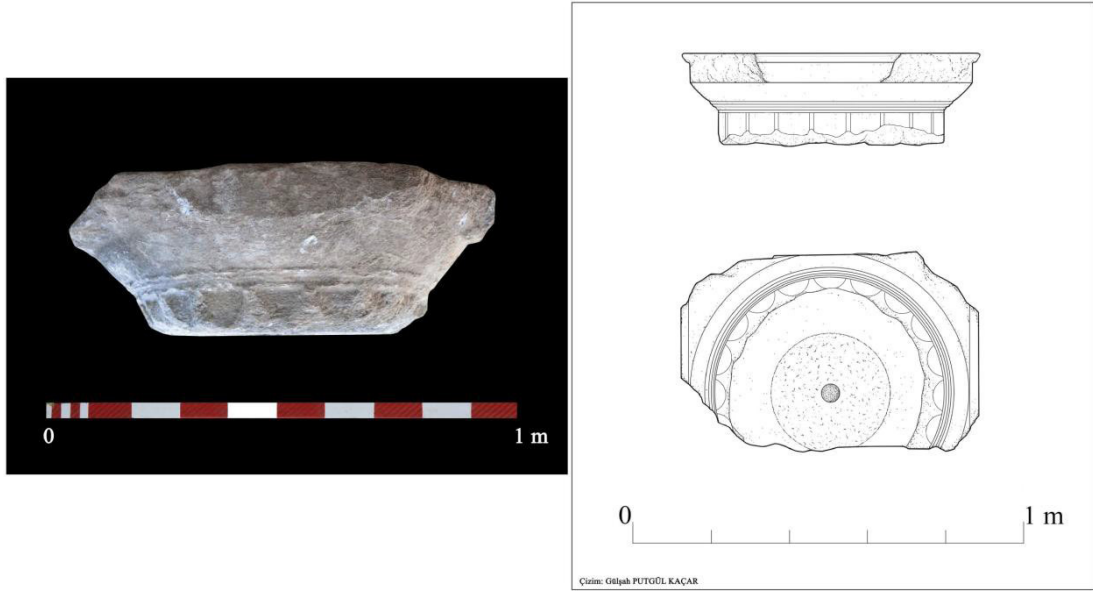
Resim 8: Kuzey stoaya ait sütun orta tamburu.

Resim 9: Kuzey stoa ve tasnif alanına yerleştirilen bloklar.

Resim 10: Kuzey stoa arka duvarının doğu kanadı.

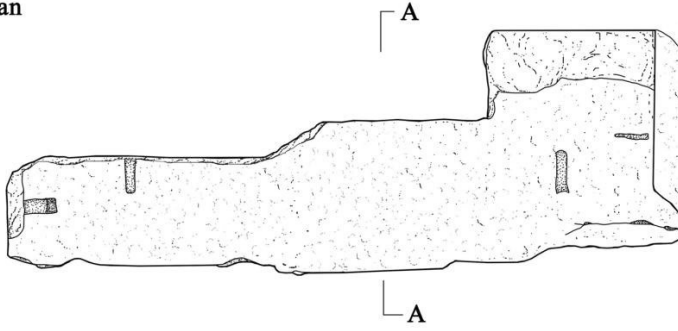
Resim 11: Kuzey stoaya ait Dor başlığı.

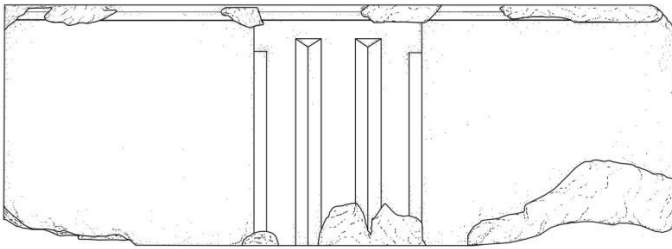
Resim 12: Kuzey stoaya ait arşitrav bloğu parçası.

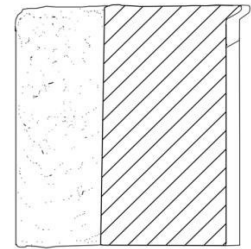
Plan

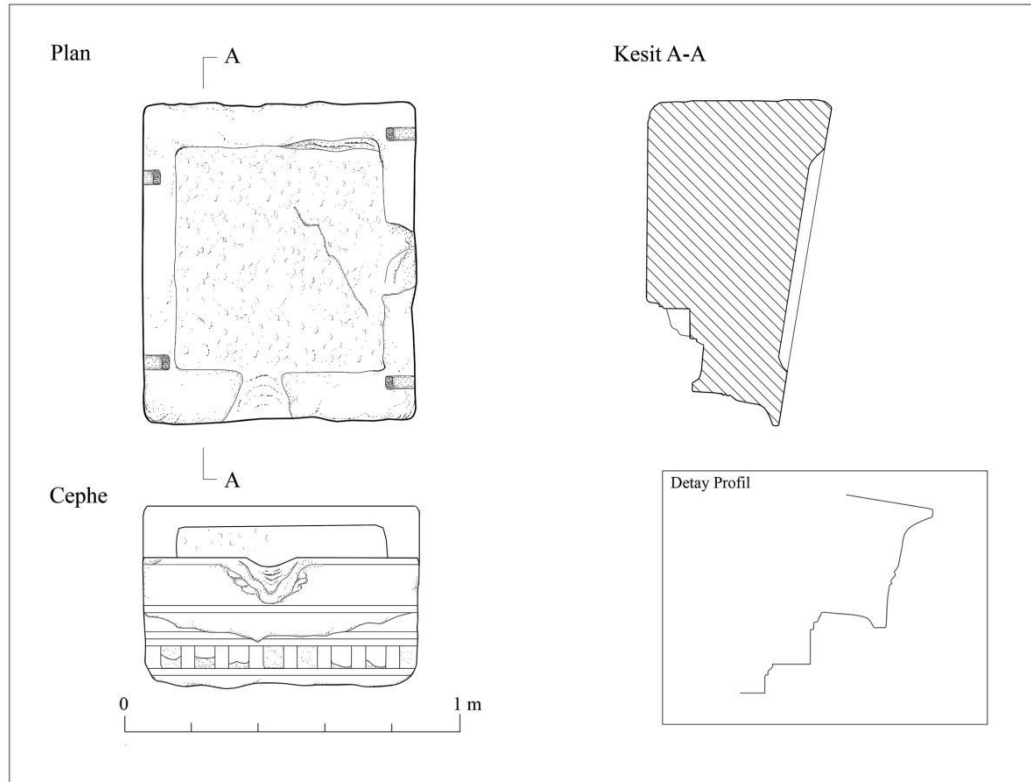
Cephe

Kesit A-A

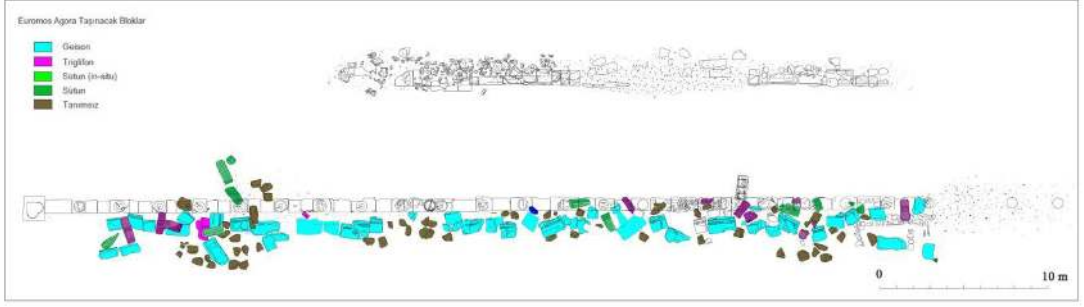
Resim 13: Kuzey stoaya ait triglif-metop friz bloğu.

Euromos Kazı Arşivi-2020
K 55 No'lu Parçanın Çizimi

Çizim: Gülşah Putgül Kaçar

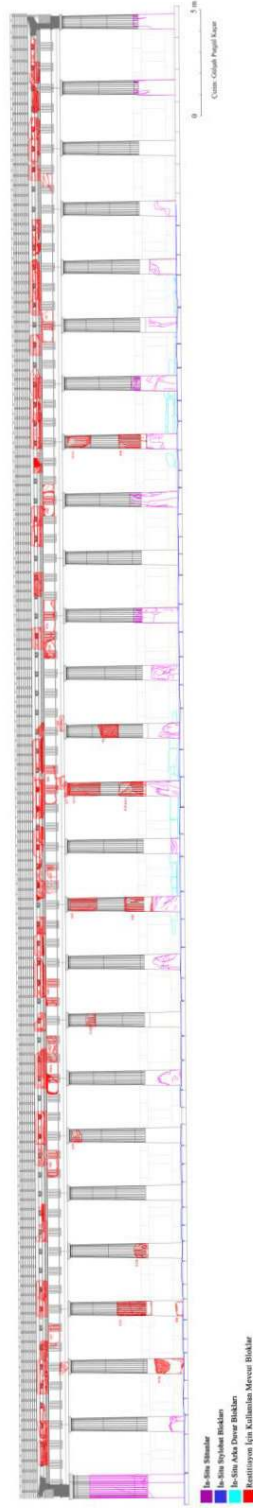
Resim 14: Kuzey stoaya ait korniş bloğu.

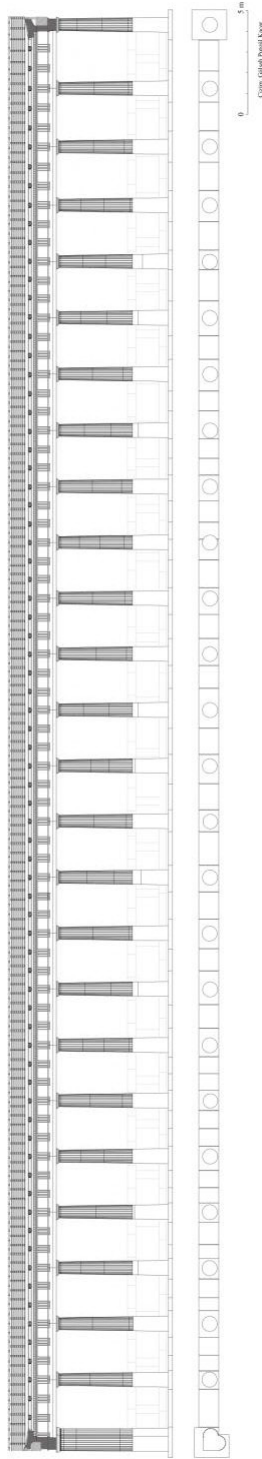
Resim 15: Kuzey stoada dağınık durumda olan bloklar tasnif alanına kaldırılmadan önceki rölöve çizimi.

Resim 16: Kuzey stoada dağınık durumda olan blokların tasnif alanına kaldırıldıktan sonraki fotoğrafı ve rölöve çizimi.

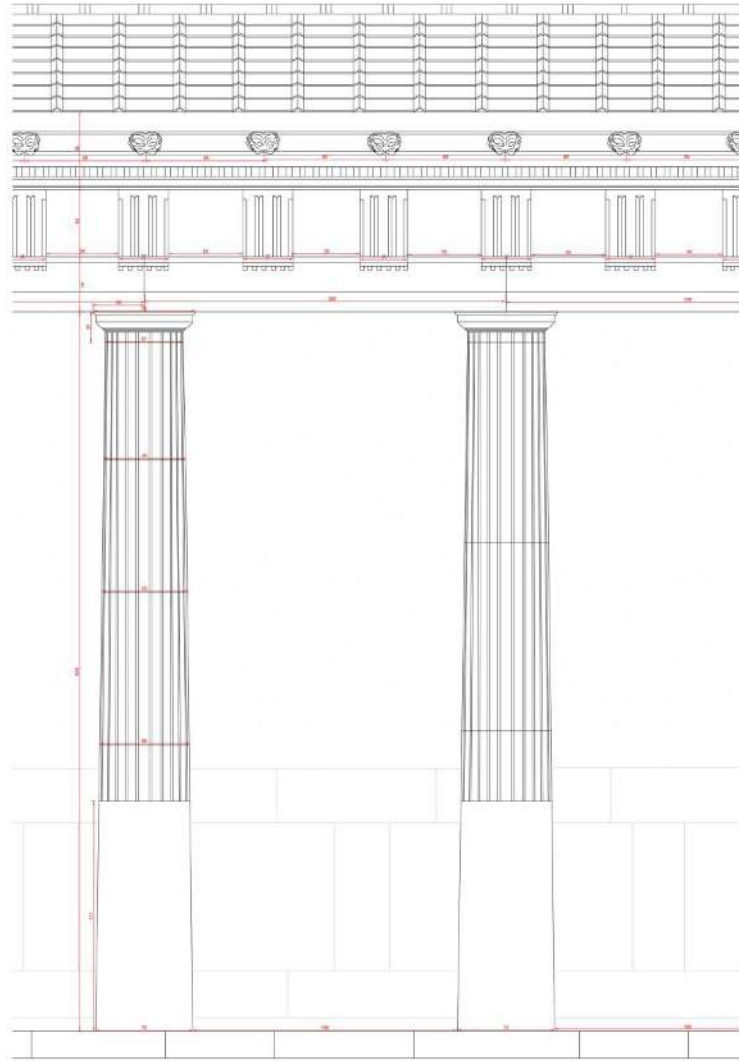
Resim 17: Kuzey stoanın restitüsyon çizim

Resim 18: Kuzey stoanın restitüsyon çizimi.

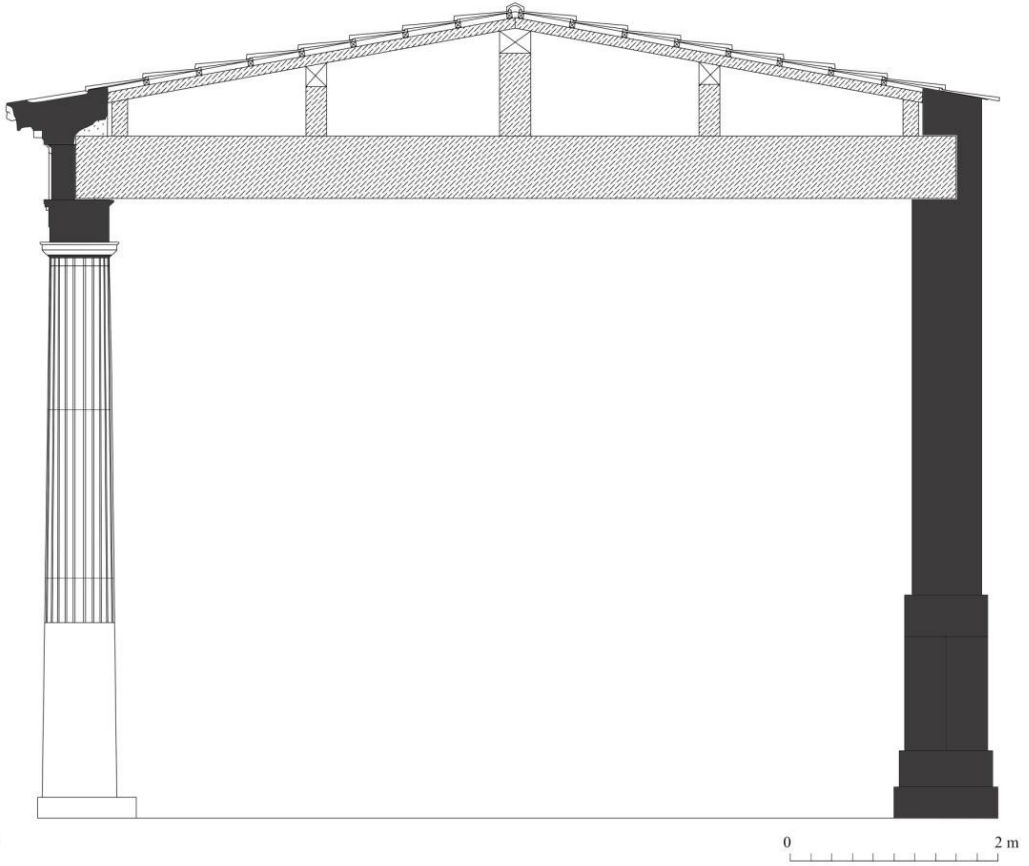
Resim 19: Kuzey stoda arkasında ahşap yuvası olan ve olmayan triglif-metop blokları

Resim 20: Restitüsyon çizimi detay.

Resim 21: Kuzey stoda arkasında ahşap yuvası olan ve olmayan korniş blokları.

Resim 22: Kuzey stoa restitüsyonu-kesit çizimi.